

A következő oldalakon
a Farkas utcai belvárosi
református templomban
felravatalozott, elteme-
tett kolozsvári lakosok
halotti címereit láthatjuk

ÖSI CZIMERE,
NÉHAI MÉLT. GRÓF ÉS MAGYAR GYERŐ MONOSTORI L. BÁRÓNISSA
K E M É N Y K A T A
UR ASZSZONYNAK,

O'SDOLAI MÉLT. GRÓF ÉS KIRÁLYI TÁBLA BIRÁJA KUN JÓSEF UR'
IGÉN KEDVES EMLÉKEZETÜ HÁZAS TÁRSÁNAK.
SZÜLETETT KOLOZSVÁRON MDCCCLXXXVIII^{ma} MARTIUS' XIX^{ak} NAPJÁN, MEG-HÓLT GERENDEN MDCCCXV^{ak}
ESZTENDŐBEN, NOVEMBER' VI^{ak} NAPJÁN, HÁZASSÁGI ÉLETE, VI. ESZTENDŐ, II. HONAP, ÉS XI. NAP.

PLETYKA, PLETYKÁLKODÁS

KOVÁCS KISS
GYÖNGY

A pletyka egyidős az emberiséggel, hiszen mióta az ember ember – pletykálkodik. Ha ketten, hárman összeülnek, tértől, időtől, kultúrkörtől és -szinttől függetlenül, adott pillanatban elkerülhetetlenül hírek és események megtárgyalása is napirendre kerül, ami már magában hordozza a pletykálkodás csíráját, amennyiben a mesélő a látottakat és hallottakat kicifrázva, kiszínezve, saját elképzeléséhez idomítva adja tovább.

A valódi pletyka hordereje azonban túlmutat az említetteken, s bizonyos cselekményeknek – például az összeszólalkozásokból fakadó becsületsértéseknek, rágalmazásoknak – olyan nyilvánosságot biztosít, amely az érintett személyt, hacsak nem áll módjában tisztázni magát, esetleges társadalmi következmények szenvedő alanyává teszi. A pletyka, pletykálkodás, ha önmagában nem is esett tilalom alá, nem képezett bűncselekményt, többnyire hordozója volt a szóban elkövetett bűncselekményeknek, a becsületsértésnek és rágalmazásnak, ezért kialakulása, terjedése, terjesztése elsősorban ezekkel összefüggésben elemezhető.

A jelenség nyomon követhető a történelmi elbeszélő forrásokban, a levelezésekben, de mert az említett bűncselekményekkel szoros összefüggésben nyilvánul meg, leginkább a törvénykezési jegyzőkönyvek szolgáltatják az erre vonatkozó adatokat.

BECSÜLETSÉRTÉS, RÁGALMAZÁS A FEJEDELEMSÉG KORI KOLOZSVÁRON

A mint a pletykának, úgy a becsületsértésnek és rágalmazásnak sincsenek időbeli határai, térben sem korlátozott, emberi közegben bárhol előfordul. Mégis, a korabeli társadalmi érintkezésnek olyan helyszínei, mint a helyi elárúsítóhelyek (piacok, boltok), a vásárok, sokadalmak, a kocsmák, a fürdőházak, a malom vagy a sütőház különösen jó táptalajként szolgáltak a pletyka, szóbeszéd, becsületsértés, rágalmazás keletkezéséhez, terjedéséhez.

A PIACON

Az árusítóhelyek közül a piac az egyik leggyakoribb és legállandóbb helye a személyes találkozásoknak. A 16–17. századi piacok struktúrájáról és rendjéről számos forrás tanúskodik. Szervezésüket és működésüket illetően a legjelentősebb források a helyhatósági szabályzatok – statútumok –, de arról, hogy az ezek által meghatározott normák mennyire élnek a társadalomban, milyen mértékben tartják tiszteletben, illetve sértik meg ezeket, az említett törvénykezési jegyzőkönyvek szolgáltatják a legszámosabb adatot.

A források azt bizonyítják, hogy a piac működése nem csupán jól szervezett, de a szabályok betartását ellenőrzi is Kolozsváron és a környező mezővárosokban; ez utóbbi feladatot a vásárbírák látják el. Ugyancsak Kolozsváron és egyes mezővárosokban a piaci árusítás jól szervezett működését mutatja, hogy a portékák természetének megfelelően az árusítás tagoltan, az úgynevezett szerekben (sorokon) történik. Minden jelentősebb és kelendőbb áruféle rendelkezik a maga kijelölt és hagyományosan tiszteletben tartott szerével. És minden szernek megvan a maga rendje, amit a vásárbíró ellenőrzi. A szabályozások nemcsak a rend megtartását biztosítják, hanem egyúttal a vásárlók – Kolozsváron a város polgárai – érdekeit is szem előtt tartják.

Míg a szerekben az árus kínálja portékáját, az összetalálkozott asszonyok

itt váltanak szót egyről-másról, szövik és terjesztik a pletykát, itt szólalkoznak össze a vásárlók (többnyire szintén asszonyok) és kofák, sértéseket vagdosva egymás fejébe, de itt settenkednek a tolvajok és zsebmetszők is, itt keverednek szóváltásba a valamiért e sorokra vetődő férfiak, esetenként olyan nyilvánosság előtti sértésekre ragadtatva magukat, melyek a becsületsértési perek során a bűncselekmény fontos ismerveiként szerepelnek. A nyilvánosságot biztosító jelenlévők pedig a következőkben a pletyka terjesztői, amennyiben azonban az ügyből per támad, egyúttal tanúk is.

A piac ugyan áruk szerint tagolt, perek esetében azonban nem ritka, hogy az inkriminált cselekedet színhelyeként „a piac” kerül megjelölésre. Így 1668-ban abból kerekedik per, hogy a becsületsértésért perbe fogott asszony a másik asszonyt annak előadása szerint így minősítette: „*engem, minden igaz ok nélkül, igaz nemes asszonyt, a Colosvari piacon kurvának, boszorkánnak diffamált...*” Ezért a bizonyítási eljárás után azt igényli, hogy a becsületét megsértő asszony „*nyelve az nyaka csigolyájára vonattassék érte*”, de ha a bíróság nem így dönt, kártérítést igényel.

Gyakoribb azonban, hogy a kolozsvári piacon történtek helyszínéeként egyik vagy másik szert jelölik meg. Érdeemes ezért legalább a fontosabbakat sorra járni.

A búzaszeren például a polgárok déli tizenkettőig szabadon vásárolhatnak, a búzát termékeikhez nyersanyagként felhasználók – a kenyérsütők (vagy kalácsütők) – azonban csak déli tizenkettő után látogathatnak a búzaszerre. Ellenkező esetben egy forint büntetéssel sújtják őket. E városi intézkedést a polgárok panasza váltja ki, akik hátrányos helyzetbe kerülnek a velük egy időben, de nagyobb tételekben vásárló mesterekkel szemben. A hagymaszere 1598-ban két szemben álló asszony közül az egyik „*rútot kezdte bántolódni, szidni*” a másikat, a kenyérszeren azonban izgalmasabb dolgok is történnek. A gyakran idejártó asszonyok itt

hallják a városban kerengő híreszteléseket, nem hiányzik azonban a kenyereskofák és a kalácsütők egymást ékes jelzőkkel illető „társalgása” sem. A széken történt lopásokról is megemlékeznek a tanúvallatási jegyzőkönyvek. Egy alkalommal itt egy lánytól Nagy Pálné egy filléren pénzes kalácsot kér, de mert előbbi nem ad neki, a palástja alatt ellop egyet. A megkárosított lány Nagy Pálné után ered, összeakaszkodássá, majd verekedéssé fajul a dolog, a szemtanúk pedig ezt az esetet is felemlítik a másutt is lopással vádolt asszony ellen.

Jóllehet közvetlen adatok nem támasztják alá, nyilván a kolozsvári piacon is létezik szappanszer, mint ahogyan Bonchida mezővárosban is van 1591-ben. Ide a kolozsvári kalmárok is eljárnak árulni, mint például Fűsüs Jánosné Orsolya asszony, aki a bonchidaiak által megölt kolozsvári szolgálégyen ügyében tett tanúvallomásában elmondta: „Láttam, hogy Haczkoki Tamást az szappanos szerben, ahol árulék vala, űzik vala az bonchidaiak és vásárbírák.”

A szíjgyártószerszárú árusítói két „országos fő or” tolvajkodásainak, zsebmetszéseinak voltak tanúi. Amint az egyik tanú elmeséli: „Egykor, mikor itt, az szíjgyártószerszerben árulnék, szemmel láttam, hogy egy öreg vénembernek az oldaláról egy nagy erszént metszett el” az országos zsebmetsző.

Egy 1598-ban a tejszeren történt eset kapcsán eleven képet őriznek a tanúvallomások arról, hogyan folyik ott a tej árusítása, hogyan ülnek egymás mellett a kofák, és kínálgatják a tejtermékeket. Az egyik tanúvallomásban ezt olvassuk: „Én ott voltam az tejszerben, úgy tetszik, harmadik valék vala Borgyasnéhoz, azonközben jöve tej veni közinkbe a Gergely Antalné leánya, és ott, mikor egy is, más is kenáltuk volna az tejjel, azonközben fordula az leány el Borgyasné előtt, és az fordulásban palástjával vág, mint eldölte a Borgyasné csuprát, és az eldölésben hasáda meg. Kit mikor kezébe vett volna Borgyasné, rútol kezdte az leánt szidni, mondván: mért törted el, bestye, nagyszájú kurva, az csuprot el, add meg az árát, úgymond. Az szegény lány irula-

pirula, mint olyan leányzó, és ada egy pénzt, az csuporért.” Viszont az irulópiruló lány anyja, Gergely Antalné nem hagyja annyiban lánya sértegetését, summa summarum Borgyasné a végén őt is „rút, iszonyú szitokkal gyalázta, és az csuprot is fejébe verte”. Mivel pedig a híresztelések, későbbi pletykák úgy terjednek a széken, mint a közlekedőedényekben, Gergely Antalné már a hagymaszerezen „tudomást tett” a sértésről, és megindult a pereskedés a tisztesség megsértésének megtorlása érdekében.

A piaci szerektől jól elkülönülő árusítóhelyek a boltok és kamarák, ahol a kalmárok árulják portékáikat. A templom körüli boltokat a város adja bérbe a kalmároknak, a bérbeadásból származó jövedelmek és a karbantartásra fordított kiadások a város számadáskönyveiben követhetők. Itt a nyilvános veszekedések, sértegetések indítéka főként a konkurencia. 1572-ben ilyen jellegű per folyik Szűcs Benedekné és pártaszövő Katalin között. Szűcs Benedekné olyan kamarában árul ugyanis, amelyben a cinteremből elvezetett víz lefolyója található. Gyakorta önti el tehát a víz a kamarát, de a szomszéd kamarákat is, ezért a szomszéd boltosok őt vádolják azzal, hogy nem tartja karban a lefolyót, ilyenkor ő „eleget szitkozódott”. A bolttal szemben áll pártaszövő Katalin sátra, aki szintén felrója Szűcsnének a víz okozta károkat. Szűcsné az őt okolókra „ilyen szókkal szitkozódik vala: ha férfi mondja is, ez se kurafival hazud benne, ha asszonenber is, ez se kurvául hazud”. Katalin erről „tudományt teszen”, és a per folyamán tanút kihallgattatja. A tanúvallomásból viszont az is kiderül, hogy Szűcsné tulajdonképpen pártaszövő Katalinnak a boltja előtti sátra sérti, erre utal kifakadása, miszerint „nem akarom, hogy itt árulj, te aggléán, se te, se más ne előzz meg”. Végül el is éri, hogy a vásárbírák pártaszövő Katalin sátrát lebontatják.

A FÜRDŐHÁZBAN

A városi színhelyek közül kevésbé ismert a fürdőház. Egy ottani, 1584-ben történt, tettelegesséig fajult összeszólközöséből támadt per tanúvallomásából eleven kép rajzolódik ki a fürdőházi „társadalmi érintkezésről”. A fürdő működtetését a „feredős” biztosítja, a fürdő mellett az „örizőház” található, az előkötővel fürdőzőkről pedig a mo-

só- és vízhozó asszony gondoskodik. Az esemény napján, amint a tanúvallomásokból kiderül, magyar és szász asszonyok időztek a fürdőházban, a beszélgetés magyarul folyt, a veszekedés már szászul is. Az történt ugyanis, hogy a Magyar utcai fertályban lakó, várandós Szabó Mártonnét, akinek férje 1600-ban csupán egy fél rovás értékben adózott, a mosóasszony, bár Szabóné többször szólította, megvárakoztatta, mert előbb a város tekintélyes polgárának, tanácsstagjának, sőt az eseményt követően, 1589-től többszöri főbírájának, Stephan Pulachernek a feleségét, valamint Hosszú János szabómester feleségét mosdatta meg. Valószínűleg nagy lehetett a hőség és a gőz, mert az egyik tanú – vallomása szerint – nem látta a történeteket, mivel elájult, és mire magához tért, csak Szabó Mártonné panaszkodását hallotta, így csupán erről tud számot adni. Mire a mosóasszony „diszponibilissé” vált, Szabóné állítólag a fejéhez vágta: „*Ebet moss, úgymond, amely ebet azelőtt mostál*”, sőt, néhány tanú szerint Pulachernéről azt mondta: rossz, tökéletlen perszóna. A szavak után azonban fészerephez jutottak az előkötők is, a feredőruhák, s a harcias asszonyok összecsaptak. Hosszú Jánosné a feredőruhával megcsapta „*Bwrkeornét*”, azután a vizes ruhával arcul ütötte Szabó Mártonnét, aki úgy ütött vissza, hogy előbbi a kemencének tántorodott. A város első polgárasszonyai sorába tartozó Pulacherné pedig „*tudományt tett*” az őt ért sértésekről. Képzeltető, hogy az eseményt követően a pletyka hogyan duzzasztotta városszerte a „*jobb polgárasszonyink*” csetepatéját, s végül is akik szétbordították a híreket, a per során tanúként is elmondták a látottakat, hallottakat.

A MALOMBAN, VÁSÁRBAN

Más jellegű a malom. Az őrlésre váró emberek a várakozási időt többnyire eszmecserevel múlják. Kiváló hely a malom a hírek meghallgatására és továbbadására, valamint annak megfigyelésére, mi történik a malomban és környékén. E történetek szereplői a molnár, a molnárné és a molnárlegény. Az ő kalandjaikkal szórakoztatják egymást és magukat a várakozók és a környéken járók. A városban 1570-től számos pletyka célpontja Rengő Anna, akinek első kiveretése Kolozsvárról azzal a vádaskodással kezdődik, hogy a voraljai malomban Jakab molnárral pa-

ráználkodott. 1573-ban pedig a boszorkánysággal vádolt molnárné, Fekete Kató ügyében kihallgatott tanúk nemcsak állítólagos boszorkányságáról valának, de egy „*zöldbeli ember*”-rel, azaz darabonttal és egy Gergely nevű legénnyel való paráználkodásáról is, ez utóbbit a tanú „*egy ingbe, gatyába*” látta kimenni a molnár házából. A hírek, a pletyka terjedését bizonyítja viszont annak a tanúnak a vallomása, aki szerint „*annak előtte Magyarországba, tudja mondani, egyszer megvesszőzték volt vétkeiért*” Fekete Katót.

A sütőházak (pistoriumok) látogatói főleg asszonyok. Hozzák-viszik a híreket, de annak, ami a városban történik és szóbeszédre érdemes, a minden pistoriumban alkalmazott bekkenné (sütőasszony) és billerné (dagasztóasszony) a fő „*felvevője*” és továbbadója. Számos perben találkozunk velük, ahol tanúként mondják el, mit láttak, hallottak egy-egy ügyben. Az összeszó-lalkozások mellett a sütőházban süttető asszonyok előtt kitérülnek a szívek, megerednek a nyelvek, s bizalmas csa-

ládi közlések is el-elhangzanak. 1582-ben az óvári sütőházban az egyik polgárasszony tanúsága szerint „*az bekené igen nagy sírást tött, és nem titkolta senkitől, hogy az ő leánya terhes volna*”. Rövidesen pedig a pletyka szétkürtölte a szégyenletes hírt fertály- és városszerte, miszerint az egykori főbíró, Nyíró Kálmán „*megpróbálta*” ezt a szolgálólányát is.

A társadalmi érintkezés sajátos helyszíne a vásár, a sokadalom. Itt már nem egyetlen településre szorítkoznak a kapcsolatok és a pletykák, hanem messzi vidékekről összesereglett, országot-világot bejárta, sokat hallott és látott, mobilis vásárosok, kalmárok azok, akik áruik mellett hírekkel is szolgálnak az embereknek. A kolozsváriak itt hallanak a gondosan álcázott és a titokzatosság leplebe bújtatott ügyekről, a vásár sokaságából-tarkaságából előbukkanó hírekről, és térnek haza a felszedett információkkal, pletykákkal. A messzeség, a nyüzsgő sokaság – vélik ugyanis egyesek – elszemélyteleníti az egyéni történeteket, a partikuláris

cselekedetek azonosíthatatlanul beleolvadnak a tömeg ismeretlenségébe. De a találkozások, beszélgetések során, miközben szó szót követ, elháríthatatlanul előbukkannak a titkok, az ezeket terjesztők pedig azután alperesekként vagy tanúkként jelennek meg a titkolt, tilos kapcsolatok nyilvánosságra hozatala miatt indított perekben. Így tudják meg a kolozsváriak például, hogy Vajda István a városon kívül szeretőket tartott (*meretrices tenuisset*), akiket vásárról vásárra hordozott magával (*ne nundinis ad nundinas secum circumfert*). De azt is, hogy a paráznasággal vádolt egykori főbíró, Nyiró Kálmán magával vitte tőle várandós szolgálólányát, Lucát, akit Tordán igyekezett az emberek szeme elől elrejtetni, ahogyan a feleség megjegyezte: „*im elmaradt uramtól Luca Tordán, hogy a bátyját megkeresse*”.

A tanúvallomások egyébként igen releváns képet nyújtanak a vásárosletről. Kiderül például, hogy vásárok idején a vásáros helyekre sereglett kalmárok, mesteremberek sátrakban laktak feleségestől, esetenként gyermekestől. S mint annyiszor a történelemben, a leleményes mesterasszonyok és legények itt is alkalmat találtak a mester felszarvazására. 1572-ben a tordai vásáron történt, hogy „*az több kalmárok között volt Lakatos Bálintnak az elebbi felesége, Anna asszon*” is. De egyszerre csak „*az kádas legények kezdik beszélni, hogy látták volna, Szatmári Balázs éjjel egy ingben-gatyában ment sátorába*”. A látottak természetesen okot szolgáltatnak a perre, ahol a hír terjesztői, egyúttal tanúk, beszámolnak mindarról, amiről tudomásuk van.

A TÖRVÉNY ELŐTT

Az említett helyszíneken vagy egyébként a szóban elkövetett bűncselekmények – mint amilyen esetünkben a becsületsértés, illetve a rágalmazás –, miután a pletyka, szóbeszéd nyilvánossá tette a többnyire igencsak dehonesztáló történéseket, leggyakrabban bíró elé kerültek. A fürdőházban történtekkor Pulacherné, a tekintélyes polgárasszony úgy vélte, Szabó Mártonné „*tisztessége ellen szólott volna*”, „*felugrék és tudománt téssen vala*”, azaz a bizonyításhoz szükséges tanúvallatásokról gondoskodott. A tanúvallatások indítéka nemcsak a sértett fél tisztességének – korabeli szóhasználattal jámborságának – bizonyítása,

hanem rágalmazás esetén a rágalomban elhangzottak cáfolata gyakran életbe vágó érdeke a sértettnek. Ugyanis ha valakit azzal rágalmaznak, hogy büntetendő cselekményt követett el, köteles a vád alól tisztázni magát, ellenkező esetben per esetén ezt felhozzák ellene. A megrágalmazott „nem fekkhet le” a vád alatt. Amikor 1574-ben a feleség fülébe kerül férje fajtalankodásának híre, amit tisztátalan bűncselekményként tűzhalállal büntetnek, előbbi arra kéri sógornőjét, szedje ki férjéből az igazat, s az asszony eleget is tesz a kérésnek, majd tanúként így adja elő beszélgetését a megvádolt férjjel: „*No, jó sógorom, én sem hiszem, hogy úgy legyen, de azon kérlek, hogy ha jámbor vagy, hát le nem fekszel alatta, hanem kitisztíod magadat belőle*.” Erre a férj válasza: „*ugyanis nem akarok lefekünni, hanem gondot viselek reá, hogy vagy az, ki reám költötte, az én fejemre rakta a tüzet, vagy én annak az fejére rakom, mert én büntelen vagyok benne*.”

A törvénykezési jegyzőkönyvek azt igazolják, hogy ha valaki „alatta feküdt”, „benne feküdt”, „alatta ült” a vádnak, ez a társadalom és a bírák előtt annak hallgatólagos elismerését jelentette. De vétkezhet az is, aki „elhallgatja” a bűnt. Ugyancsak 1572-ben ezt rója fel a férjnek, Hegedűs Jánosnak Szígyártó Jakab: „*Tenedek az feleséged bestye híres kurva, te magad lator vagy. Ha meg nem bizonyítom, fejemmel érzem meg, mert teneked másszor is vetettek szemedre, elhallgattad*.” Viszont a vádlónak is kötelessége, hogy „rakja rá” a vádat a megvádoltra. 1570-ben paráznasággal vádolt, férjét elhagyó asszony válaszol imígyen a perben férjének: „*Az asszon is elfutott volt Szabó Jánostúl, és nem akar volt visszamenni hozza. Az mondja volt, hogy ha gyanakodik hozza, hogy kurva volna, rakja rea*.” Az is előfordul, hogy amennyiben a peres felek közül az egyik „*ki nem tisztítja magát*”, a másik fél megtagadja a perbeli feleletet: „*Te gyilkos és lopó vagy, valamíg ki nem tisztíod magadat belőle, nem tartozom megfelelni*” – mondja 1655-ben peresfelének Török Borbély Pál.

A vád „alatt ülés” vagy „alatta fekvés” azzal a veszéllyel jár, hogy a szóbeszéd, a pletyka terjedése könnyen vádemelésre készíti az illetékes közhatóságot, sőt magánszemélyeket is. Különösen kockázatos, amennyiben valakit boszorkányság vagy paráznaság miatt vesz szájára a szomszédság, a közösség. Ezekben az ügyekben a 16. század má-

sodik felének első évtizedeiben Kolozsváron még a polgárok élnek a vádemelés jogával, majd következik néhány évtized, amikor már közvádlóként a „prokurátorok” járnak el, a század végétől kezdődően pedig a direktorok. A paráznaságnál súlyosabb büntetéssel járó boszorkányság az előbbinél több esetben készíti a megvádoltat rágalmazási per indítására az(ok) ellen, aki(k) róla a boszorkányság vádját terjeszti(k). Ezt bizonyítja például az a szépszájú becsületsértési/rágalmazási kereset, amely a boszorkánysággal vádaskodók ellen indult. A „boszorkányozás” még a 19. század elején is súlyos rágalomnak számított, amiért a sértett a bíróság előtt kívánta magát „*tisztítani*”, mert „*gyanúra nem szabad senkit is sem kurváznia sem boszorkányozni*”. A bíróság a felperes keresetének helyt is adott, és a rágalmazókat nyelvváltságra ítélte.

A becsületsértéseket és rágalmazásokat illetően – az előzőekben említett eseteken kívül – a törvénykezési jegyzőkönyvek gazdag választékot kínálnak. Nők esetében a boszorkányságon kívül a leggyakoribb becsületsértési és rágalmazási perek azok, amelyekben a paráznasággal, kicsapongással, kétes hírűséggel vádolt nő igyekszik besározott becsületét tisztára mosni. 1572-ben pártaszövő Katalin becsületét Szűcs Benedeknél azzal sértette meg, hogy őt „*jósúltnek*” (azaz jómadárnak) titulálta, „*háta megé bestye kurvának szítta*”.

Felfűtött indulatok jellemzik a Balázs kovácsné és Gergely kovácsné közti pert is. Utóbbi paráznasággal vádolja Balázs kovácsné, és azzal, hogy Kendi János betegséget szerzett tőle. A kikapós Balázs kovácsné viszont azt üzeni a bajba jutott „gavallérnak”, hogy gyógyítsa betegségét petrezselyemlevélből készült főzettel.

Azonban nem csupán az asszonyok kényszerültek arra, hogy a törvény előtt védjék meg becsületüket, bizonyítsák, hogy „jámborok”, hanem a férfiak is. 1584-ben Viczei András azért indított pert Dancs Lőrinc ellen, mert utóbbi őt ilyen szavakkal illette: „*Te beste kurva, rosszeb, löcsös lábú, csonka pecsú, az bőrödet szalmával töltöm meg, és az szárad csontjából sípot csináltatok, azt futtatom előtted*.” 1665-ben pedig Sárvári Tamás diák azért fordult a bírósághoz Csepregi Turkovics Mihály ellen, mert az azt állította, hogy „*fulminata levelet*”, azaz hamis iratot készített és használt, ami „*igen nagy szó, mert aki az olyan levéllel él, notat, azaz feje, jószágát vesztené el*”.

A BŰNÖS NYELV

A pleykával szoros összefüggésben jelentkező vagy éppen általa kiváltott, szóban elkövetett bűncselekmények – mint esetünkben a becsületsértés és rágalmazás – büntetésének eszköze az, amivel a sértést elkövetik, a bűnös nyelv. Eredetileg a büntetés ennek a bűnt okozó testrésznek az eltávolítása, tehát a nyelvkivágás. Ez a büntetés a későbbiekben megváltható (nyelvváltás – *emenda linguae*). Ez a bírság összegben a vérdíj fele (nemes ember esetében 100 forint, a jobbágy nyelvváltása 20 forint). A pénzbeli megváltás lehetősége – jöllehet az említett összeg igen magas – nagyobb biztonságot és bátorságot ad az elszabadult indulatok hatására vádaskodóknak. A már említett két kovácsné perében a boszorkányperekből ismert Gruz Péter így figyelmezteti a következményekre a vádaskodó Gergely kovácsnét: „Mit szólasz, te gonosz asszony, ha neked ezért kivonják a nyelvedet.” A mindenre kész, „tisztos” kovácsné, aki kérelhetetlennek bizonyul a parázna kovácsnéval szemben, mit sem törődik a veszéllyel, mert akkoriban a nyelvváltással már meg lehet menekülni a szörnyű fizikai büntetéstől: „kurva gondoljon veled, megkuldulom az várost, és megváltom nyelvedet, valamit én mondtam Balázs kovácsné felől, mindent megbizonyítottam.”

Attól függetlenül, hogy a joggyakorlat szerint a bíróság a becsületsértőt és a rágalmozót általában nyelvváltásra ítéli, a sértett fél keresetében rendszerint a nyelv kivágását, kimetszését, kivonását kéri.

Így 1672-ben Iglai Condert Márton azért indított keresetet Boér Kata asszony ellen, mert az „ötet azzal diffamálta, hogy csinálta volt neki egy gyermekét, melyet, ha nem doccalhat fide dignis et sufficientis testibus, nyelvét kívánja kivággattatni”. 1675-ben a sértett így adja elő keresetét: „engemet kurvának szidalmazott, több illetlen szitkokkal is illetett. Per hoc si iuris ezen cselekedetiért nyelvének kivággattatásán avagy nyelve váltásán kívánom” az alperest elmarasztalni. A „nyelvbüntetés” megváltása nem lehetséges minden becsületsértési vagy rágalmozási ügyben. Esetenként a kolozsvári bíró ítéletében a nyelv eltávolításával sújtja a rágalmozót, gyalázkodót. Így 1579-ben a másokat gyalázó Csiszár Péterné ellen, aki Veres Pálról azt híresztelte, hogy a nála lakott szolgátot teher-

be ejtette, és negyven forintban alkudott meg a lánnyal, amennyiben utóbbi elhagyja a várost, így szól az ítélet: „ő magát zsákban bütassák, és az vízben vetvén beleöljék és suffocálják”. Ugyanebben az évben egy másik rágalmozási ügyben a nyelv kimetszése az ítélet: „tetszik az törvénynek, mivelhogy az bizonyosságok igen homályosok, Sárdy János harmadmagával, tisztességbe, jámbor személyekkel tisztítsa magát, hogy ő ártatlan attól az gyalázattól, hanem csak az felesége fabricálta és indította ellene; ha jurál, tehát az asszonynak [...] nyelve kimetszettség.” 1645-ben az urát rágalmozó vádlottnak enyhébb büntetést szabnak ki: „az fogoly urát, kinek oltalmára volt köteles, traducálta és diffamálta, s nem kicsin periculumban hozta gonosz nyelvvel [...]

megverettétvén pálcával [...] innet elmenyen.”

A pletyka káros hatása közismert, a tárgyalts korszakban azonban bizonyos esetekben a nyilvánosságot biztosítja az eltitkolt vétségek felszínre hozatalával. Ezáltal a média és egyéb eszközök publikusságával nem rendelkező társadalmakban közreműködik a törvénytelen ségek, esetenként a bűncselekmények bíróság elé kerülésében. Így például 1578-ban Kappa Gáspárt és Heinrich Jakabot kitudódott paráználkodásaik miatt zárták ki a százférfiak sorából, a szolgálólányokat „megpróbáló” egykori főbíró, Nyirő Kálmán ellen pedig 1582-ben akkor indított eljárást a százférfiak tanácsa, amikor titkolt ügyeiről „közhírrel” szereztek tudomást a tanács tagjai. ♦

